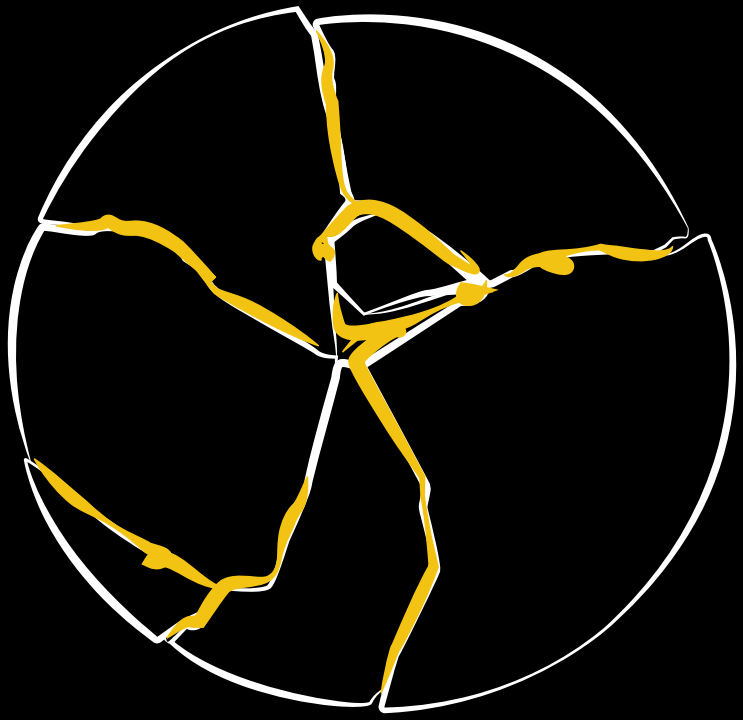

RAPPORT VAN DE MENS

Een eerste blik in de onderstroom van onze samenleving

1e Rapport van de Mens | november 2026

INSTITUUT VAN DE MENS

VOORWOORD

WAT BLIJFT ONBESPROKEN?

Er gebeurt veel goeds in Nederland. Overal zetten mensen zich met kennis, betrokkenheid en daadkracht in voor een samenleving waarin niemand er alleen voor staat. Toch blijven veel maatschappelijke vraagstukken hardnekkig bestaan. Niet omdat het aan goede bedoelingen ontbreekt, maar omdat waardevolle inspanningen elkaar onvoldoende versterken en bestaande manieren van denken en organiseren moeilijk te doorbreken zijn.

Tegelijkertijd laten mensen en organisaties op allerlei plekken zien dat het anders kan. Dat vertrouwen, menselijkheid en gelijkwaardigheid niet alleen waarden zijn om naar te streven, maar ook het vertrekpunt kunnen vormen voor werkende oplossingen.

Hoe kan wat op verschillende plekken al mogelijk blijkt, steeds meer de norm worden in Nederland?

Vanuit die vraag is het **Instituut van de Mens** ontstaan.

Het Instituut bouwt voort op het werk van number 5 foundation en op de kennis, ervaringen en daadkracht van vele mensen en organisaties die al vanuit deze waarden werken. De ambitie is een kanteling naar een samenleving waarin vertrouwen, menselijkheid en gelijkwaardigheid de norm zijn in hoe mensen elkaar zien, samenwerken en besluiten nemen.

Dat vraagt meer dan afzonderlijke goede initiatieven. Het vraagt om het verbinden van verschillende werkelijkheden, het doorbreken van ingesleten patronen en de bereidheid om bestaande aannames ter discussie te stellen.

Daarvoor biedt het Instituut van de Mens een **tijdelijke, lerende en toegankelijke infrastructuur**. Niet als nieuwe organisatie naast wat er al is, maar om mensen en organisaties de mogelijkheid te bieden elkaar te vinden, te verbinden en van elkaar te leren. Om werkende voorbeelden verder te brengen en gezamenlijk tot oplossingen te komen die vanuit afzonderlijke posities moeilijk te realiseren zijn.

Altijd vanuit en met de mensen om wie het gaat.

HET LUISTERVELD: ALLE PERSPECTIEVEN DOEN ERTOE

Op 2 oktober 2026 werd de zichtbare start van het Instituut van de Mens officieel tijdens een bijzondere avond vol ontmoetingen in de Stadsschouwburg Haarlem.

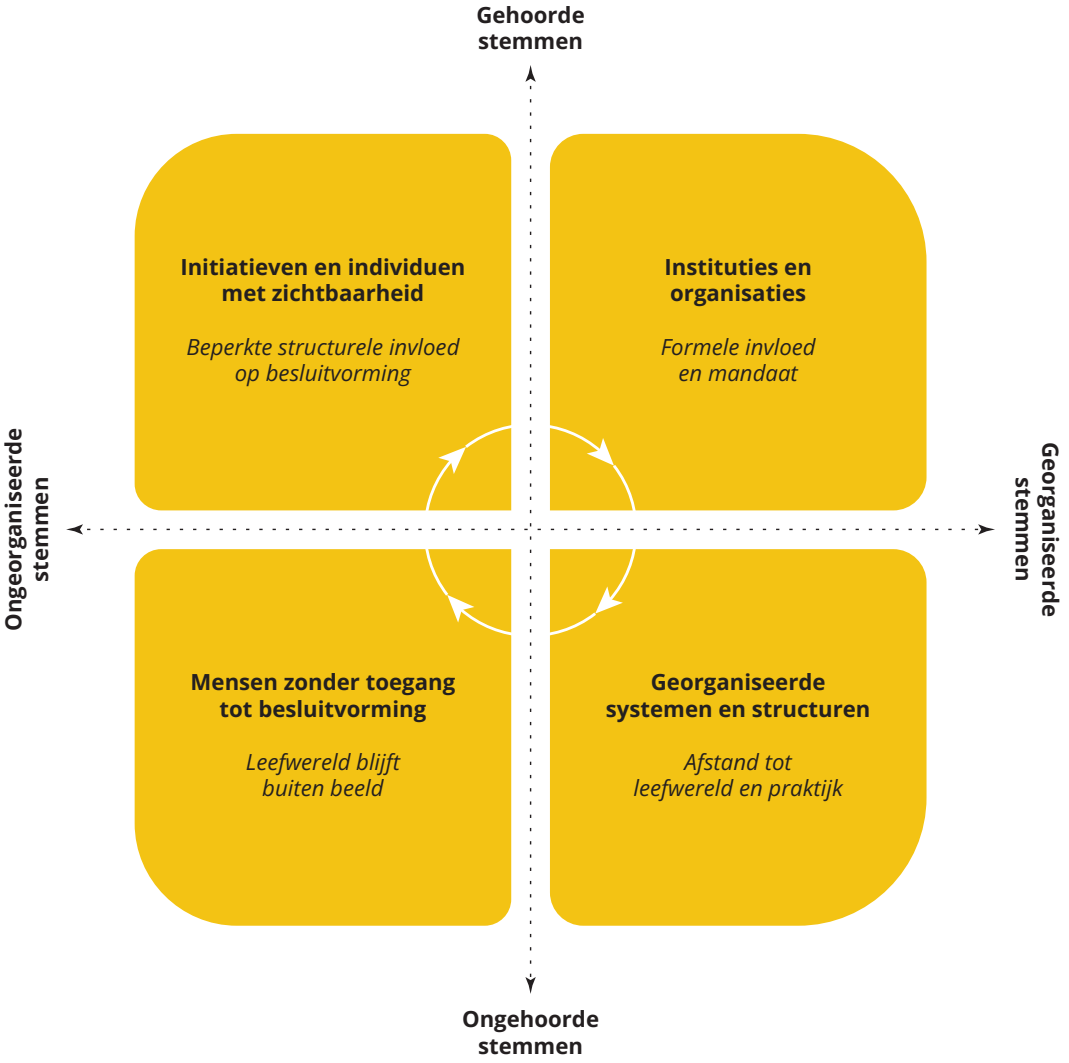
Ongeveer vijfhonderd mensen kwamen samen vanuit het bedrijfsleven, de wetenschap, kunst en cultuur, de overheid en maatschappelijke organisaties. Onder hen jongeren en volwassenen met ervaringen in vastgelopen systemen, bestuurders, politici, beleidsmakers, ondernemers, wetenschappers, kunstenaars, politiemensen, uitvoerders en mensen uit wijk- en bewonersinitiatieven.

Mensen die elkaar in het dagelijks leven lang niet vanzelfsprekend ontmoeten.

De samenstelling was bewust gekozen vanuit het **Luisterveld**: gehoorde en ongehoorde, georganiseerde en ongeorganiseerde stemmen, in gelijke verhoudingen uitgenodigd.

Dat betekent ruimte voor mensen van wie de stem doorgaans wordt gehoord én voor mensen van wie ervaringen en inzichten onvoldoende meetellen. Voor mensen die via organisaties vertegenwoordigd zijn én voor mensen die niet vanzelfsprekend toegang hebben tot bestaande overleg- en besluitvormingsstructuren.

Het zijn geen vaste categorieën mensen, maar verschillende perspectieven die elkaar nodig hebben om maatschappelijke vraagstukken in hun samenhang te begrijpen.

Het Luisterveld: iedere stem gelijkwaardig

Iedereen was uitgenodigd als mens. Niet namens een functie, organisatie of achterban. Vanuit de overtuiging dat persoonlijke ervaringen, professionele kennis en maatschappelijke betrokkenheid gelijkwaardig bijdragen aan het geheel.

Juist wanneer verschillende werkelijkheden elkaar op die manier ontmoeten, wordt zichtbaar wat vanuit afzonderlijke posities gemakkelijk buiten beeld blijft.

De avond begon met Contra, de indringende theatervoorstelling van Theater Wabi Sabi over de spanning tussen mens-zijn en de rollen die mensen vervullen. Een uitnodiging om ook naar eigen overtuigingen, aannames en dilemma's te kijken.

Aansluitend aan de voorstelling en de lancering van het Instituut kreeg iedere aanwezige dezelfde vraag:

Wat blijft maar onbesproken dat jij wilt veranderen in onze samenleving?

Er werden 365 ingevulde kaartjes verzameld; niet iedere aanwezige leverde een kaartje in.

Lancering Instituut van de Mens, Stadsschouwburg Haarlem, 2 oktober 2026

DE EERSTE WOORDEN

Wat gebeurt er wanneer 365 verschillende antwoorden naast elkaar komen te liggen?

Sommige woorden springen direct in het oog. Opvallend vaak gaan ze over mensen en hun onderlinge verhoudingen.

Woord *	Aantal keer	Aantal kaartjes
• Elkaar	68	52
• Mensen	66	59
• Samenleving	57	54
• Mens	42	31
• Kinderen	36	25
• Leven	29	25
• Aandacht	28	25
• Jongeren	28	22
• Zien	26	25
• Luisteren	17	15
• Verbinding	16	13
• Zorg	16	14
• Vertrouwen	13	10
• Gelijkwaardigheid	13	12
• Polarisatie	10	10

Ook de woorden waarmee verandering wordt verwoord, vallen op.

Woord *	Aantal keer	Aantal kaartjes
• Meer	95	79
• Minder	20	19
• Niet	112	88

Er klinkt een verlangen naar ***meer*** aandacht, ruimte, begrip en mogelijkheden. Maar ook naar ***minder*** regels, bemoeienis of verwachtingen die mensen beperken. En opvallend vaak naar wat niet langer vanzelfsprekend zou moeten zijn.

Dat levert nog geen gezamenlijk verhaal op. Het laat vooral zien hoe verschillend verlangens naar verandering kunnen worden verwoord.

VRAAGSTUKKEN DIE BEZIGHOUDEN

Ook de maatschappelijke vraagstukken lopen sterk uiteen. In de antwoorden komen onder meer de volgende onderwerpen terug:

Maatschappelijk vraagstuk **	Aantal kaartjes
• Samenleven, verbinding & polarisatie	154
• Gelijke kansen, diversiteit en discriminatie	101
• Overheid, democratie en zeggenschap	99
• Kinderen, jongeren, opvoeding en onderwijs	98
• Gezondheid, zorg en welzijn	97
• Werk, economie en bestaanszekerheid	93
• Veiligheid, geweld en mensenrechten	69
• Migratie, oorlog en internationale verhoudingen	44
• Kunst, cultuur, sport en zingeving	43
• Klimaat, natuur, dieren en toekomstige generaties	40
• Digitalisering, media en publieke informatie	36

Achter deze onderwerpen gaan heel verschillende ervaringen schuil.

Een antwoord gaat over eenzaamheid na een ogenschijnlijk succesvol leven. Een ander over kinderen die worden beoordeeld op meetbare schoolprestaties. Over verborgen armoede, jongeren die onvoldoende invloed ervaren op besluiten die hen raken, de omgang met dieren en verantwoordelijkheid voor toekomstige generaties.

Andere antwoorden benadrukken juist vrijheid, eigen verantwoordelijkheid en het belang om te behouden wat goed gaat.

En dan klinkt ook een ander geluid: deze vraagstukken worden al zo lang besproken. Waarom verandert er zo weinig?

* Letterlijke woordvormen, zonder samenvoeging van enkelvoud, meervoud of verwante woorden. Geteld in de 365 oorspronkelijke transcripties.

** Thematische codering van alle 365 antwoorden, gevolgd door een tweede consistentiecontrole. Eén antwoord kan meerdere vraagstukken benoemen. De aantallen geven geen rangorde van maatschappelijk belang weer; een volledig onafhankelijke tweede inhoudelijke codering heeft nog niet plaatsgevonden.

VAN AFZONDERLIJKE STEMMEN NAAR DE ONDERSTROOM

De woorden en onderwerpen geven een eerste indruk van wat mensen bezighoudt. Maar de betekenis van deze verzameling antwoorden ligt niet alleen in de afzonderlijke vraagstukken.

Onder heel verschillende ervaringen kunnen vergelijkbare patronen schuilgaan. In verwachtingen over wat normaal is. In wat aandacht, waardering en invloed krijgt. In de verdeling van verantwoordelijkheid. En in de manier waarop regels, gewoonten en organisaties het dagelijks leven beïnvloeden.

Dat is de **onderstroom** die dit rapport onderzoekt: de minder zichtbare waarden, mensbeelden, overtuigingen en vanzelfsprekendheden die van invloed kunnen zijn op hoe mensen handelen, samenwerken en besluiten nemen.

Aandacht voor die onderstroom helpt om verder te kijken dan afzonderlijke problemen. Want wanneer alleen de zichtbare gevolgen worden aangepakt, kunnen nieuwe oplossingen onbedoeld dezelfde patronen in stand houden.

Voor dit eerste Rapport van de Mens zijn alle 365 antwoorden afzonderlijk gelezen en vervolgens met elkaar in verband gebracht. Niet om één gezamenlijk standpunt te vinden, maar om te onderzoeken welke overeenkomsten, verschillen en onderliggende vragen zichtbaar worden. Ook waar antwoorden elkaar tegenspreken of zich niet eenvoudig laten duiden.

Het resultaat is geen peiling van wat Nederland vindt. Het is **een eerste collectieve oogst van verschillende stemmen**, waarin iets zichtbaar kan worden wat vanuit afzonderlijke ervaringen moeilijker te herkennen is.

EEN UITNODIGING OM ANDERS TE KIJKEN ÉN TE DOEN

Het Rapport van de Mens is één van de manieren waarop het Instituut inzichten uit ontmoetingen en gesprekken toegankelijk maakt. De ambitie is een terugkerende, onafhankelijke blik op de onderstroom: een maatschappelijk kompas dat zichtbaar maakt waar het schuurt, waar vertrouwen groeit, waar hoop ontstaat en wat aandacht verdient.

De eerste 365 antwoorden vormen het begin. Tijdens nieuwe ontmoetingen en aan de Kintsugi-tafel van het Instituut blijven ervaringen, inzichten en vragen samenkomen.

Kintsugi-tafels
Scan de QR voor info en om zelf mee te doen!

Er is al veel kennis, ervaring en daadkracht aanwezig. Door die beter met elkaar te verbinden, kunnen afzonderlijke inspanningen elkaar versterken. Door onderliggende patronen te herkennen, ontstaat ruimte om bestaande werkwijzen te bevragen en andere keuzes te maken.

Dit eerste Rapport van de Mens is daarom een uitnodiging om nieuwsgierig te blijven naar wat nog niet wordt gezien of gehoord. Om ook de eigen aannames onder ogen te zien. En om vanuit nieuwe inzichten anders te kijken, samen te werken en te handelen.

Want een kanteling naar vertrouwen, menselijkheid en gelijkwaardigheid ontstaat niet door die waarden alleen uit te spreken.

Ze worden pas de norm wanneer ze zichtbaar en voelbaar zijn in de dagelijkse praktijk.

ANALYSE

DE 365 STEMMEN

WAT BEDOELEN WE MET DE ONDERSTROOM?

Wat we dagelijks zien en bespreken is slechts een deel van wat bepaalt hoe onze samenleving functioneert. We zien gedrag, gebeurtenissen, problemen en besluiten. Daaronder liggen terugkerende patronen: manieren waarop we organiseren, reageren en met elkaar omgaan. Nog dieper liggen onze waarden, overtuigingen, mensbeelden en vaak onuitgesproken aannames over wat normaal, rechtvaardig, mogelijk of wenselijk is.

Het ijsbergmodel helpt om die verschillende niveaus te onderscheiden:

Boven de oppervlakte: wat mensen meemaken, benoemen en willen veranderen.

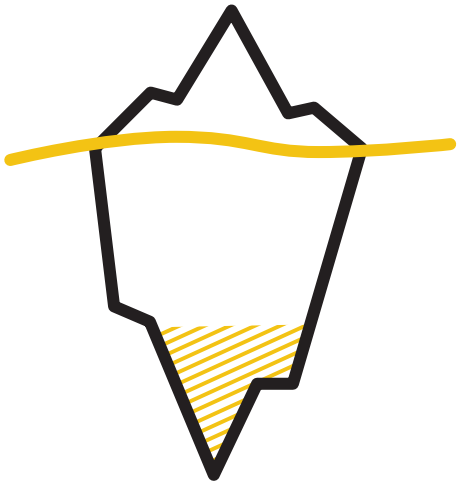
Daaronder: de patronen die in verschillende situaties steeds terugkeren.

In de diepte: de overtuigingen, waarden, mensbeelden en vanzelfsprekendheden die ons handelen en onze manier van organiseren kunnen beïnvloeden.

Dat wat er in de diepte speelt, is wat we in dit onderzoek de onderstroom noemen.

De onderstroom is niet per definitie negatief. Ook vertrouwen, zorg voor elkaar, solidariteit en het vermogen om te veranderen kunnen diepgewortelde overtuigingen zijn.

Het gaat erom zichtbaar te maken wat we doorgaans minder gemakkelijk zien, juist omdat het voor ons vanzelfsprekend is geworden.

PROCES

VAN KAARTJE NAAR GEZAMENLIJKE DUIDING

Alle 365 antwoorden zijn getranscribeerd, vastgelegd in Excel en voorzien van een uniek kaartnummer, van R0001 tot en met R0365.

De oorspronkelijke formuleringen zijn behouden, ook waar een antwoord kort, dubbelzinnig of moeilijk leesbaar is.

Vervolgens hebben we met ondersteuning van AI de antwoorden stapsgewijs onderzocht. Daarbij bleven de oorspronkelijke woorden steeds het uitgangspunt.

Stap 1: Lezen en ordenen

We begonnen zonder vooraf vastgestelde maatschappelijke thema's of gewenste conclusies. Wat vertellen mensen eigenlijk? Spreken zij vanuit een ervaring, benoemen zij onrecht, stellen zij een oplossing voor of delen zij een overtuiging?

Dat leidde tot **twaalf open verzamelingen**. Deze zijn bewust niet-exclusief: één antwoord kan in meerdere verzamelingen passen.

Ook onderzochten we welke woorden letterlijk terugkeren en over welke maatschappelijke vraagstukken mensen schrijven. Die tellingen laten de diversiteit van de antwoorden zien, maar bepalen niet de verdere analyse.

De antwoorden laten bovendien verschillende interpretaties van de vraag zien: signaleren wat er gebeurt, proberen te begrijpen waarom iets gebeurt en voorstellen hoe het anders kan. Ook deze manieren kunnen in één antwoord samenkomen.

Stap 2: Patronen herkennen

Daarna onderzochten we welke overeenkomsten terugkeren in verschillende antwoorden, ook als die over heel andere onderwerpen gaan. Zo ontstonden **zeven patronen**.

Stap 3: De onderstroom onderzoeken

Vervolgens daalden we verder af langs het ijsbergmodel. Welke waarden, mensbeelden, overtuigingen en vanzelfsprekendheden kunnen achter de patronen liggen? Welke manieren van denken en organiseren houden zichzelf mogelijk in stand?

Dit leidde aanvankelijk tot vier onderzoekshypothesen. Die zijn in de oorspronkelijke onderzoeksdialoog kritisch hertoetst en aangescherpt.

COLLECTIEVE DUIDING: DE MENS BLIJFT AAN ZET

De analyse is vervolgens besproken in een human-in-the-loop-sessie. We onderzochten gezamenlijk wat we herkenden, waar patronen schuren, welke aannames en mensbeelden daaronder kunnen liggen en wat mogelijk buiten beeld blijft.

Deze menselijke reflectie heeft de analyse op drie punten verdiept: de spanningen tussen de zeven patronen zijn scherper benoemd, de wisselwerking tussen mensbeelden, gedrag en bestaande systemen is verder onderzocht en er kwam meer aandacht voor de invloed van tijd, ruimte en de verschillende niveaus waarop verandering plaatsvindt: individu, organisatie en samenleving.

Ook de rol van onderwijs in het ontstaan en voortbestaan van bepaalde verwachtingen over mensen kwam nadrukkelijker in beeld.

Het resultaat: **5 mogelijke onderstromen**.

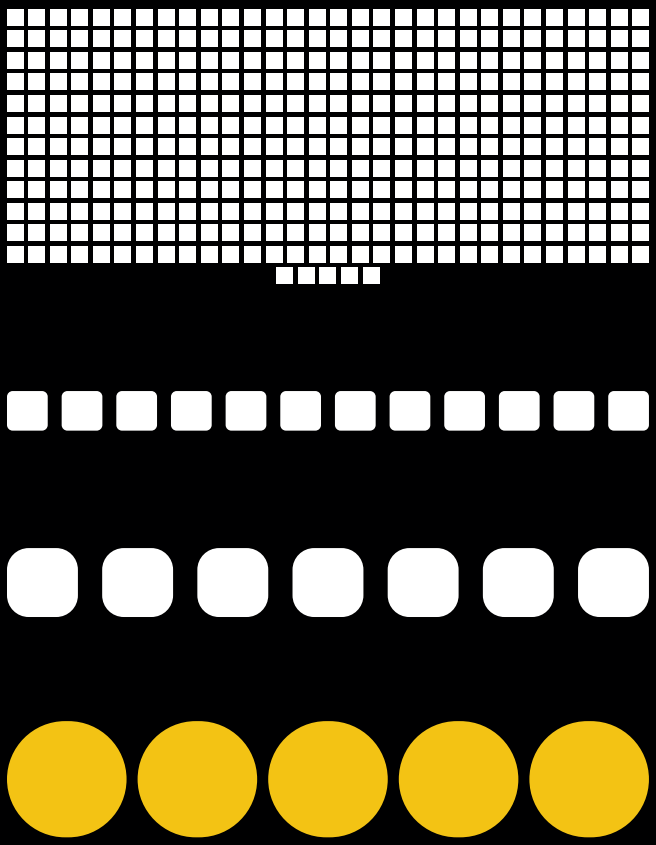
VAN 365 STEMMEN NAAR 5 ONDERSTROMEN

We begonnen met **365 afzonderlijke antwoorden**. Daarin onderscheidden we **twaalf open verzamelingen**, op basis van de verschillende manieren waarop mensen zich uitspreken.

Vervolgens onderzochten we welke elementen en verbanden terugkeren in de antwoorden, ook wanneer mensen over heel verschillende onderwerpen schrijven. Daarbij keken we ook welke antwoorden onze eerste interpretaties bevestigen, nuanceren of tegenspreken. Zo werden **zeven patronen** zichtbaar.

Door nog dieper te kijken naar de onderliggende waarden, overtuigingen, mensbeelden en vanzelfsprekendheden, ontstonden **vijf mogelijke onderstromen**.

Bij iedere stap keerden we terug naar de oorspronkelijke antwoorden, met ruimte voor verschillen, tegenspraak en nieuwe inzichten.

EEN TWEEDE KRITISCHE HERTOETSING

Na de collectieve duiding is de analyse opnieuw in een afzonderlijke AI omgeving kritisch tegen het licht gehouden, met de oorspronkelijke kaartjes en contextdocumenten als basis.

Daarbij is opnieuw onderzocht wat de bestaande ordeningen, patronen en onderstromen ondersteunt, waar zij te ver gaan en welke alternatieve interpretaties mogelijk zijn.

De eerste vier onderstromen zijn systemischer geformuleerd. Daarnaast is een vijfde mogelijke onderstroom onderscheiden: de grenzen van onze verantwoordelijkheid voor toekomstige generaties, natuur en andere levende wezens.

Ook de titels van de twaalf verzamelingen en zeven patronen zijn aangescherpt en de thematische codering is opnieuw op consistentie gecontroleerd.

Dit is een aanvullende kritische toets, geen onafhankelijke wetenschappelijke validatie. De bevindingen blijven open voor menselijke tegenspraak en verdere toetsing.

Drie uitgangspunten bleven tijdens het gehele onderzoek leidend:

- **Bronvast**: iedere duiding moet terug te voeren zijn op oorspronkelijke antwoorden.
- **Onafhankelijk**: de missie van het Instituut van de Mens is de aanleiding voor het onderzoek, niet de vooraf bepaalde conclusie.
- **Betekenisvol en bondig**: we zoeken naar diepere betekenis, zonder meer te verklaren dan de antwoorden toelaten.

Het resultaat is een eerste kwalitatieve verkenning van 365 afzonderlijke stemmen. De vraagstelling, de voorstelling, de gedeelde bijeenkomst en de beperkte schrijftijd kunnen de antwoorden hebben beïnvloed.

STAP 1: TWAALF MANIEREN WAAROP WE ONS UITSPREKEN

Sommigen vertellen wat zij meemaken. Anderen wijzen op onrecht of doen een voorstel. Weer anderen delen een overtuiging, vragen om ander gedrag of stellen juist de oorspronkelijke vraag ter discussie.

We onderscheiden twaalf analytische verzamelingen (in dit overzicht gevolgd door wat wij herkennen).

1. Wat buiten beeld blijft
Situaties, ervaringen en mensen waarvoor volgens de antwoorden onvoldoende aandacht is.

2. Ervaringen die spreken
Persoonlijke ervaringen of waarnemingen die aanleiding geven tot een bredere vraag.

3. Onrecht dat niet mag voortduren
Concrete vormen van uitsluiting, discriminatie, onveiligheid of onrechtvaardigheid.

4. Verklaringen voor wat vastloopt
Opvattingen over de mechanismen of oorzaken achter problemen.

5. Voorstellen voor verandering
Concrete maatregelen, oplossingen en ideeën om iets anders te organiseren.

6. Anders met elkaar omgaan
Verlangens naar meer respect, aandacht, nieuwsgierigheid en zorg voor elkaar.

7. Macht en zeggenschap
Vragen over wie invloed heeft, wie beslist en wie buiten besluitvorming blijft.

8. Onze manier van denken en spreken
Reflecties op taal, vooroordelen, overtuigingen en de kwaliteit van het gesprek.

9. Waarden en mensbeelden
Uitspraken over wat waardevol is en hoe we naar mensen en het leven kijken.

10. De wereld van morgen
Zorgen, verwachtingen en verantwoordelijkheid voor de lange termijn en volgende generaties.

11. Wat goed gaat en waardevol blijft
Waardering voor bestaande kwaliteiten, positieve ontwikkelingen en wat we willen behouden.

12. De vraag achter de vraag
Antwoorden die de uitgangsvraag bevragen, verleggen of op een onverwachte manier beantwoorden.

Deze verzamelingen zijn geen gesloten vakjes. Een kaartje kan in verschillende verzamelingen passen.

Zo schrijft iemand vanuit een persoonlijke ervaring, maar benoemt tegelijkertijd onrecht en stelt een oplossing voor.

Ook de antwoorden die niet goed passen blijven belangrijk. Ze helpen voorkomen dat we de verscheidenheid in de oorspronkelijke stemmen verliezen.

STAP 2: ZEVEN PATRONEN DIE STEEDS TERUGKEREN

Wanneer we de antwoorden naast elkaar leggen, vallen bepaalde overeenkomsten op. Niet omdat iedereen hetzelfde vindt, maar omdat vergelijkbare vragen in verschillende situaties terugkeren.

1. MENSEN PASSEN NIET IN ÉÉN MAATSTAF

In werk, onderwijs, zorg en dienstverlening ervaren mensen spanning tussen hun persoonlijke omstandigheden en de eisen van organisaties.

Een antwoord beschrijft werknemers die niet meer meekomen met het steeds snellere, digitalere en zwaardere werk. Een ander wijst op mensen die door een stapeling van problemen tussen bestaande categorieën vallen.

> *"Dat er zo weinig ruimte is binnen het systeem dat we in Nederland hebben voor een stapeling van problematiek / intersectionaliteit. Er is vaak ruimte voor één label, als je daar niet precies in past, val je overal tussen. Het zou mooi zijn als er meer aandacht komt voor de hele mens."*

2.
GEHOORD WORDEN IS NOG GEEN ZEGGENSCHAP

Erkenning en luisteren zijn belangrijk, maar geven mensen niet vanzelf invloed op hun eigen leven of op besluiten die hen raken.

In verschillende antwoorden klinkt de wens door om daadwerkelijk mee te kunnen doen, bij te dragen en mee te beslissen.

> *"Kinderen meer inspraak. Kinderen moeten, passend bij hun leeftijd en ontwikkeling, kunnen meepraten over de hulp die zij krijgen. Hun mening moet meer aantoonbaar worden meegenomen."*

3.
INDIVIDUELE PROBLEMEN, COLLECTIEVE OORZAKEN?

Sommige antwoorden wijzen erop dat mensen verantwoordelijk worden gehouden voor omstandigheden die zij niet alleen kunnen veranderen.

Andere antwoorden benadrukken juist het belang van eigen verantwoordelijkheid, vrijheid en initiatief.

Daarmee verschijnt een betekenisvolle spanning: waar begint en eindigt onze eigen verantwoordelijkheid?

> *"Ik wil graag dat we eens wat vaker in de spiegel kijken. Wat is mijn bijdrage? Wat kan ik zelf doen? In plaats van de oplossing bij andere neer te leggen of te vragen."*

4.
VEEL BESPROKEN, WEINIG VERANDERD

Voor een deel van de de mensen zijn de problemen niet zozeer onbesproken, maar onvoldoende opgelost.

Er klinkt ongeduld over gesprekken, rapporten en goede bedoelingen die niet leiden tot merkbare verandering.

> *"In het Toeslagenschandaal is al zoveel gesproken. Grote rapporten. Laten we vooral doen! Luisteren naar de ouders en jongeren. Maar om toch iets écht onbesproken te nemen: hoe kleiner de kwetsbare groep, hoe minder aandacht het krijgt. Zoals mensen in een rolstoel die op een station een lift willen nemen. Ze komen soms tijd tekort om het aan te kaarten. Wie hoort hun stem?"*

5.
VERBINDING VRAAGT RUIMTE VOOR VERSCHIL

Mensen vragen om luisteren, respect en ontmoeting. Maar niet iedereen verstaat daar hetzelfde onder.

Sommigen benadrukken openheid en persoonlijke verhalen. Anderen vragen juist om feiten, ruimte voor ongemak, geduld of de vrijheid om afwijkende opvattingen te uiten.

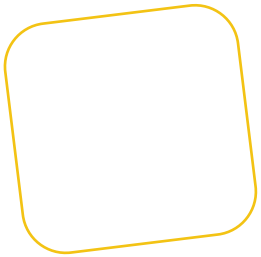
> *"Consensus over waar we als samenleving voor staan. Het ongemakkelijke gesprek voeren over normen, waarden, leven en dood, humor en ernst. Kortom zonder taboes bespreken hoe we samen willen leven."*

6.
WAT VAN WAARDE IS, TELT NIET ALTIJD MEE

Bijdragen die mensen belangrijk vinden, zijn niet altijd zichtbaar in economische, bestuurlijke of prestatiegerichte maatstaven.

Denk aan zorg voor elkaar, de betekenis van werk, de natuur, cultuur of mensen die veel bijdragen maar weinig erkenning krijgen.

> *"Dat systemen in de samenleving alleen maar sturen op optimalisatie, terwijl waarden als gezondheid, natuur, cultuur, et cetera vragen om vitaliteit, veerkracht, weerbaarheid."*

7.
WAT BUITEN ONS ZICHT BLIJFT

Eenzaamheid, schaamte, mentale druk en onzichtbare vormen van uitsluiting keren in verschillende antwoorden terug.

Soms omdat mensen zich niet durven uit te spreken. Soms omdat hun situatie niet wordt herkend. Of omdat we niet gewend zijn om naar hen te luisteren.

> *"De verborgen armoede die door schaamte onzichtbaar blijft, waardoor steeds meer mensen in de knel komen en soms zelfs dakloos raken. Dat mag in een land als Nederland niet gebeuren."*

> *"We horen de stem niet van de mensen die niet weten dat ze kunnen spreken, Die stil blijven omdat ze dat gewend zijn."*

WAAR HET SCHUURT

De zeven patronen vertellen geen eensgezind verhaal.

Ze laten ook zien waar verschillende waarden en verwachtingen met elkaar schuren. We willen ruimte voor menselijke verschillen, maar ook gelijke regels en bescherming tegen willekeur. We willen zeggenschap, maar moeten samen besluiten nemen wanneer belangen botsen. We vragen om eigen verantwoordelijkheid, terwijl niet alle omstandigheden individueel te veranderen zijn.

En we willen zorgvuldig luisteren en begrijpen, terwijl uitstel van handelen ook gevolgen kan hebben.

Deze spanningen zijn geen eenvoudige tegenstellingen. Vaak zijn beide kanten van belang.

Juist daarin wordt zichtbaar hoe moeilijk het kan zijn om anders te organiseren, samen te werken en besluiten te nemen.

Deze verschillen zijn waardevol voor het onderzoek. Ze zijn onderdeel van wat we gezamenlijk zichtbaar maken. En ze brengen ons dichter bij de vraag wat zich onder deze patronen bevindt.

Foto: Rob Curran, unsplash.com

STAP 3: VIJF ONDERSTROMEN

Onder de zeven patronen herkennen we vijf mogelijke dieperliggende drijfveren.

Het zijn niet vijf overtuigingen die alle 365 mensen delen en ook niet vijf bewezen oorzaken van maatschappelijke problemen.

Het zijn vijf mogelijke onderstromen: systemische spanningen die zichtbaar worden wanneer we verschillende antwoorden met elkaar in verband brengen.

WAT DEZE VIJF ONDERSTROMEN GEZAMENLIJK ZICHTBAAR MAKEN

Onder de grote verscheidenheid aan ervaringen en verlangens keren enkele fundamentele spanningen terug.

Tussen menselijke verschillen en uniforme verwachtingen. Tussen wat we waardevol vinden en wat daadwerkelijk meetelt. Tussen zelfstandigheid en onderlinge afhankelijkheid. Tussen verandering willen en bestaande patronen in stand houden. En tussen de belangen van vandaag en de belangen van toekomstige generaties.

Ze raken aan de manier waarop we naar mensen kijken, waarde toekennen, verantwoordelijkheid verdelen en besluiten nemen.

Ze laten ook zien dat onze aannames niet losstaan van onze manier van organiseren. Wat we normaal vinden, beïnvloedt de regels en gewoonten die we ontwikkelen. En die regels en gewoonten kunnen vervolgens bevestigen wat we normaal zijn gaan vinden.

Dat gebeurt in ons eigen handelen, binnen organisaties en in de samenleving als geheel.

Misschien schuilt juist daarin de betekenis van deze eerste gezamenlijke oogst.

Niet dat we één gedeeld antwoord hebben gevonden, maar dat we beter kunnen zien welke overtuigingen en vanzelfsprekendheden achter heel verschillende vraagstukken kunnen schuilgaan.

En dat we onszelf daarin niet buiten beschouwing kunnen laten.

ONDERSTROOM 1:
DE NORM BEPAALT WIE KAN MEEDOEN

WAT DE KAARTJES VERTELLEN

Iemand beschrijft hoe mensen uit het arbeidsproces vallen omdat het werk sneller, moeilijker en digitaler wordt. Een ander wijst op de beperkte ruimte voor mensen die niet in één bestaande categorie passen. Ook in het onderwijs klinken zorgen over kinderen die worden beoordeeld op wat meetbaar is.

Tegelijkertijd vraagt iemand anders juist om minder regels, minder betutteling en meer eigen verantwoordelijkheid.

> ***"Veel mensen vallen buiten de samenleving, kunnen niet instappen of vallen eruit. Dan heb ik het over werk. Ik werk in een zorgorganisatie in een HR functie en moet afscheid nemen van mensen, omdat het niet meer past: te snel, te moeilijk, te digitaal, te zwaar. Ik weet dat ze nergens anders terecht kunnen. Dat doet pijn...."***

> ***"Minder regels, minder betutteling, meer vrijheid, meer eigen verantwoordelijkheid."***

WAT DAARAAN OPVALT

We willen dat mensen mee kunnen doen, maar organiseren veel vanuit verwachtingen over hoe mensen behoren te functioneren.

Zelfstandigheid, aanpassingsvermogen, productiviteit en meetbare prestaties kunnen daarmee onbedoeld de voorwaarden worden voor deelname.

Wie daar niet aan voldoet, moet zich verklaren, aanpassen of uitzonderingen vragen.

Onderwijs speelt hierin een bijzondere rol. Niet alleen door wat we kinderen leren, maar ook door de manier waarop we prestaties beoordelen, verschillen waarderen en samenwerking organiseren. Daarmee kunnen verwachtingen over wat 'normaal' of 'succesvol' is al vroeg worden gevormd en bevestigd.

WAT NIEUWSGIERIG MAAKT

Wanneer uniforme regels en maatstaven bepalen wie toegang krijgt, blijven afwijkende persoonlijke omstandigheden gemakkelijk buiten beeld. Om daarop te reageren, ontstaan weer nieuwe categorieën, voorwaarden en uitzonderingen.

Zo kan het systeem steeds ingewikkelder worden, terwijl de oorspronkelijke menselijke verschillen blijven bestaan. De manier waarop mensen worden beoordeeld, kan daarmee de oorspronkelijke verwachting over hoe zij horen te functioneren opnieuw versterken.

Niet iedere knelpuntenervaring bewijst een verkeerd mensbeeld: ook capaciteit, middelen of uitvoering kunnen een rol spelen.

WAT VERDIEPING VRAAGT

Organiseren we onze samenleving vanuit de mens zoals die is, of vanuit de mens zoals wij verwachten dat die hoort te zijn?

ONDERSTROOM 2:
WIE BEPAALT WAT VAN WAARDE IS?

WAT DE KAARTJES VERTELLEN

In verschillende antwoorden wordt aandacht gevraagd voor mensen die onze samenleving draaiende houden maar weinig zichtbaar zijn, voor de waarde van zorg, cultuur en natuur, en voor de betekenis van werk en ontwikkeling.

Andere antwoorden bevragen het gewicht van geld, status of meetbare prestaties.

Er wordt ook gevraagd om daadwerkelijke invloed van mensen op besluiten over hun eigen leven.

> ***"Iedereen heeft recht op werk om zich nuttig te voelen, gezien te worden, zich te ontwikkelen, autonoom te zijn, te groeien. Ongeacht beperking, leeftijd, kleur, opleiding, achtergrond."***

> ***"Waarderen wat écht van waarde is. Spoiler: niet geld, status..."***

WAT DAARAAN OPVALT

Wat we als samenleving meten, erkennen en belonen, beïnvloedt wat aandacht krijgt.

Economische opbrengsten, functies, prestaties en formele bevoegdheden zijn zichtbaar en bestuurbaar. Andere vormen van waarde zijn vaak moeilijker vast te leggen.

Dat geldt ook voor onderwijs: wat we beoordelen en belonen, beïnvloedt welke kwaliteiten aandacht krijgen.

Maar waarde en zeggenschap zijn niet hetzelfde. Iemand kan zich onvoldoende gewaardeerd voelen zonder om meer beslissingsmacht te vragen. En iemand kan invloed verlangen zonder dat economische waardering daarbij een rol speelt.

WAT NIEUWSGIERIG MAAKT

Wat meetbaar is, krijgt gemakkelijker aandacht in beleid, financiering en besluitvorming. Die aandacht versterkt vervolgens het belang van dezelfde maatstaven.

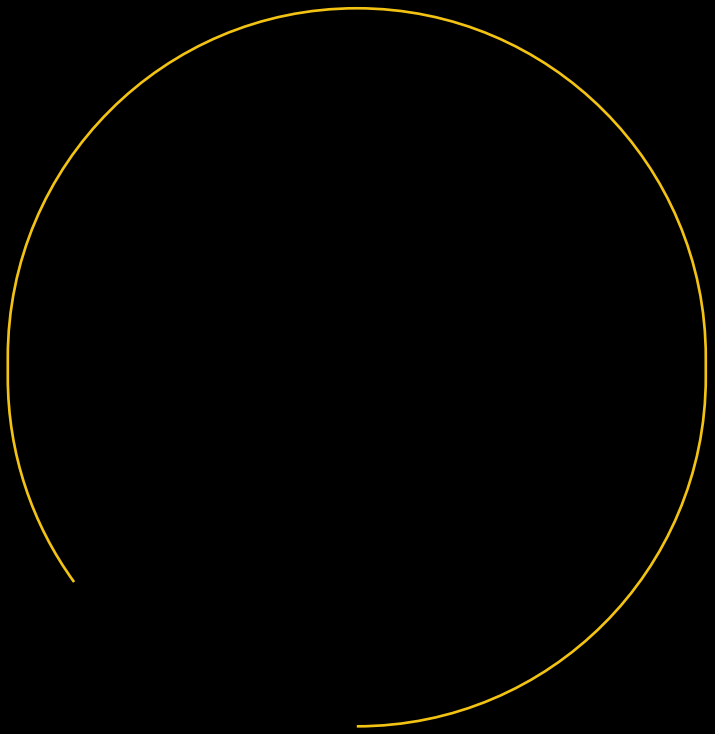
Bijdragen die minder goed meetbaar zijn, kunnen daardoor structureel minder zichtbaar blijven.

Wanneer de mensen die hierdoor geraakt worden ook weinig invloed hebben op de maatstaven, kan deze verhouding zichzelf versterken.

Ook de ruimte om mee te spreken is van belang: wie aan tafel zit en wie invloed kan uitoefenen, bepaalt mede welke perspectieven worden meegenomen.

WAT VERDIEPING VRAAGT

Wat erkennen we werkelijk als waardevol? En wie heeft invloed op wat meetelt?

ONDERSTROOM 3: ZELFSTANDIG ZIJN, MAAR NIET ALLEEN

WAT DE KAARTJES VERTELLEN

Sommige mensen vragen om meer vrijheid, autonomie en eigen verantwoordelijkheid. Anderen benadrukken dat niemand volledig zelfredzaam is. Er wordt gevraagd om meer saamhorigheid, omzien naar elkaar en de bereidheid om zelf iets in te leveren voor een ander. Ook klinkt de kritiek dat collectieve problemen te gemakkelijk aan individuele mensen worden toegeschreven.

> ***"Zelfredzaamheid bestaat niet, iedereen heeft af en toe de ander nodig. Een systeem helpt niet altijd, blijf kijken naar de ander en stap achter het systeem vandaan."***

> ***"Ik denk dat we meer naar elkaar om mogen kijken. Tegenwoordig wordt je heel erg jong al geleerd om zelfstandig en onafhankelijk te zijn. En dat is goed, maar saamhorigheid, tolerantie en empathie zijn net zo belangrijk."***

> ***"Dat individuen niet meer verantwoordelijk worden gehouden voor collectieve vraagstukken."***

WAT DAARAAN OPVALT

Zelfstandigheid en afhankelijkheid worden soms als tegenpolen beschouwd, terwijl ze elkaar juist mogelijk maken.

We kunnen autonoom zijn doordat we op anderen kunnen rekenen. En verantwoordelijkheid nemen voor elkaar hoeft niet te betekenen dat de ander de regie verliest.

De diepere vraag is welk mensbeeld schuilgaat achter onze verwachtingen over zelfredzaamheid, vrijheid en solidariteit.

WAT NIEUWSGIERIG MAAKT

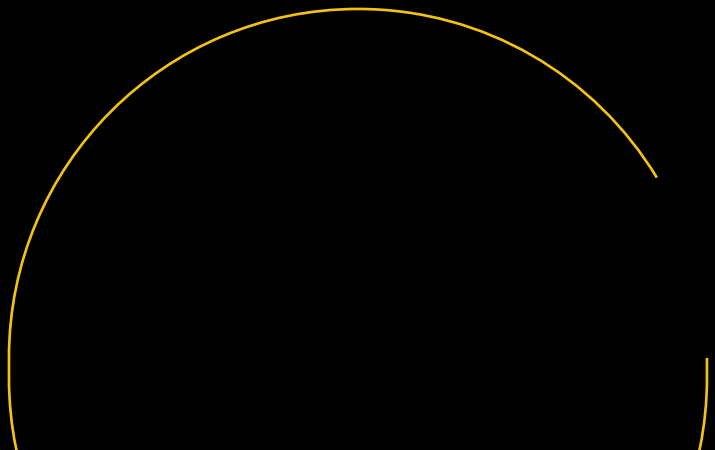
Wanneer zelfstandigheid als norm geldt, kan het vragen om ondersteuning worden ervaren als persoonlijk tekortschieten.

Daarmee kunnen mensen minder snel om hulp vragen, terwijl de collectieve oorzaken van problemen buiten beeld blijven.

Omgekeerd kan te veel bescherming of bemoeienis de eigen regie beperken.
Het gaat dus niet om de keuze tussen autonomie en verbondenheid, maar om de verhouding daartussen.

WAT VERDIEPING VRAAGT

Wat mogen we van onszelf en elkaar verwachten, en wanneer wordt persoonlijke verantwoordelijkheid een gezamenlijke verantwoordelijkheid?

ONDERSTROOM 4: WE WILLEN VERANDEREN WAT WE SAMEN IN STAND HOUDEN

WAT DE KAARTJES VERTELLEN

In verschillende antwoorden klinkt door dat er al veel besproken en onderzocht wordt, maar dat verandering uitblijft.

Sommigen wijzen op regels, organisatiebelangen en bestaande werkwijzen die echte oplossingen bemoeilijken. Anderen benadrukken dat we ook zelf verantwoordelijkheid moeten nemen en daadwerkelijk moeten handelen.

Tegelijkertijd zijn er mensen die meer gesprek, geduld en onderling begrip vragen.

> ***"Hoe belangen van systemen en organisaties vertrouwen en de mensen om wie het werkelijk gaat in de weg staan. Niet alleen in zorg, ook in het onderwijs en de thuiszitters."***

> ***"Ik zou willen dat mensen meer bereid zouden zijn om geduld te oefenen en daarmee beter in staat zijn om moeilijke onderwerpen te bespreken zonder in emotionele reflexen te schieten."***

WAT DAARAAN OPVALT

Veel maatschappelijke problemen ontstaan niet uitsluitend door wat mensen afzonderlijk doen of nalaten.

We maken deel uit van organisaties, regels, gewoonten en belangen die ons handelen beïnvloeden. Wat binnen één organisatie verstandig, noodzakelijk of verantwoord lijkt, kan in samenhang met andere keuzes leiden tot een uitkomst die niemand zegt te willen.

We kunnen dus verandering verlangen en tegelijkertijd bijdragen aan het voortbestaan van wat we willen veranderen.

Daarbij werken verschillende niveaus op elkaar in. Iemand kan vanuit vertrouwen willen handelen, terwijl de organisatie vooral op controle is ingericht. Die organisatie kan op haar beurt worden beïnvloed door bredere maatschappelijke verwachtingen over risico's, prestaties en verantwoording.

Dat is een wezenlijk systemisch dilemma.

WAT NIEUWSGIERIG MAAKT

Bestaande structuren bieden houvast, duidelijkheid en bescherming. Daardoor zijn ze moeilijk te veranderen, ook wanneer hun beperkingen bekend zijn.

Wanneer verantwoordelijkheid versnipperd is, kan iedereen vanuit de eigen positie handelen zonder dat iemand zicht of invloed heeft op het geheel. Gesprekken, plannen en nieuwe maatregelen kunnen dan onbedoeld onderdeel worden van dezelfde manier van werken.

Ook tijd speelt hierin een rol. Zorgvuldig luisteren en begrijpen vragen tijd, terwijl problemen soms om onmiddellijk handelen vragen. Omgekeerd kan de druk om snel te handelen ervoor zorgen dat onderliggende patronen onvoldoende worden onderzocht.

Dat betekent niet dat uitblijvende verandering altijd voortkomt uit onwil of gevestigde belangen. Ook verschil van mening, wettelijke verplichtingen en praktische uitvoerbaarheid kunnen verandering bemoeilijken.

WAT VERDIEPING VRAAGT

Wat houden we zelf in stand, juist door te blijven doen wat binnen onze eigen positie logisch en verantwoord lijkt?

ONDERSTROOM 5: HOE VER REIKT ONZE VERANTWOORDELIJKHEID?

WAT DE KAARTJES VERTELLEN

In verschillende antwoorden wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen van ons handelen voor toekomstige generaties. Er wordt geschreven over klimaatverandering, de lange termijn, de natuur, dierenwelzijn en de vraag of we bereid zijn iets van onze huidige welvaart of mogelijkheden op te geven voor anderen. Sommige antwoorden verbinden de toekomst van onze samenleving aan de kansen die kinderen en jongeren vandaag krijgen.

"Aandacht voor problemen die zich pas op lange termijn manifesteren. Bijvoorbeeld klimaatverandering."

"De effecten van ons handelen nu op de volgende zeven generaties (en dan met name in termen van klimaatverandering)."

"Dat we al onze aandacht verleggen van beeldschermen naar mens op mens en zeker richting kinderen en we meer leren over hoe we zo emotioneel intelligent en weerbaar opvoeden. We een hele andere wereld kunnen bouwen."

WAT DAARAAN OPVALT

Onze besluiten worden doorgaans genomen door mensen die nu leven, vanuit belangen en omstandigheden die vandaag zichtbaar zijn.

Maar de gevolgen van ons handelen reiken verder dan onze eigen leefwereld, onze eigen generatie en zelfs de menselijke samenleving.

De toekomst, de natuur en andere levende wezens zijn niet op dezelfde manier vertegenwoordigd in de afwegingen die wij vandaag maken.

Daarmee verschijnt een fundamentele vraag over ons mensbeeld: zien we onszelf als afzonderlijke gebruikers en beslissers, of ook als onderdeel van een groter geheel waarvan we afhankelijk zijn?

WAT NIEUWSGIERIG MAAKT

Wat dichtbij, urgent en meetbaar is, krijgt gemakkelijker aandacht dan gevolgen die pas later of elders zichtbaar worden.

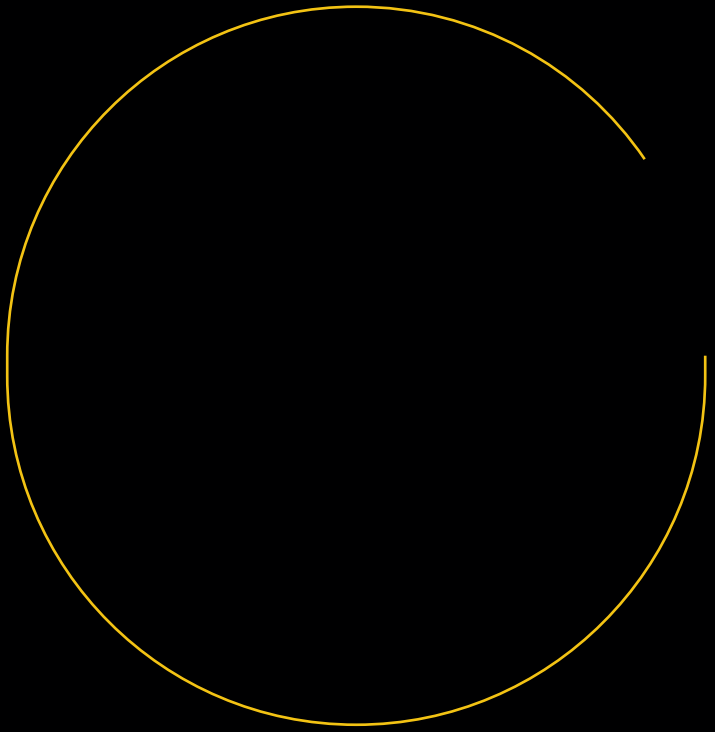
Korte besluitvormingstermijnen, directe belangen en bestaande verantwoordelijkheden kunnen deze gerichtheid op het heden versterken.

De gevolgen voor mensen, generaties en andere levende wezens die niet vanzelfsprekend aan tafel zitten, kunnen daardoor structureel minder gewicht krijgen.

Niet alle antwoorden vragen om dezelfde oplossing. Ze maken wel zichtbaar dat de grenzen van onze verantwoordelijkheid verschillend worden getrokken.

WAT VERDIEPING VRAAGT

Voor wie en wat voelen we ons verantwoordelijk, ook wanneer die stem vandaag niet aan onze tafel zit?

NAWOORD

WIE WORDT NOG NIET GEHOORD?

365 antwoorden, twaalf manieren om je uit te spreken, zeven terugkerende patronen en vijf mogelijke onderstromen. En toch blijft er veel te ontdekken.

De kaartjes van 2 oktober gaan over wat mensen willen veranderen. Bij het opnieuw lezen ontstonden ook vragen over wat minder werd uitgewerkt.

Wat vraagt verandering van mensen zelf? Welke belangen, gewoonten of zekerheden moeten misschien worden losgelaten? En wie draagt de gevolgen als een verandering niet voor iedereen hetzelfde betekent?

Sommige antwoorden spreken juist over de bereidheid iets voor een ander in te leveren. Maar de prijs van verandering blijft meestal open.

Veel antwoorden vragen om handelen en verantwoordelijkheid. Maar wanneer wordt gezamenlijke verantwoordelijkheid werkelijk iemands verantwoordelijkheid? Wie neemt initiatief, wie houdt vol en wie is aanspreekbaar als verandering uitblijft? Die vraag klinkt door naast oproepen tot eigen inzet én kritiek op het individueel maken van collectieve problemen.

Een ander verlangen is verbinding. Wat gebeurt er wanneer mensen elkaar begrijpen, maar het fundamenteel oneens blijven? Hoe blijven verschillen gelijkwaardig meetellen wanneer vrijheid, bescherming en andere legitieme belangen botsen?

En terwijl veel aandacht uitgaat naar wat anders moet: wat verdient het om behouden te blijven? Verschillende kaartjes vragen juist om het goede te herkennen, te vieren en te beschermen.

Tenslotte: wie bepaalt of een verandering daadwerkelijk verbetering is? Niet alleen of

een plan is uitgevoerd, maar of het leven van de mensen om wie het gaat merkbaar beter wordt. Een jongere wiens verhaal is vastgelegd, heeft daarmee nog niet vanzelf invloed op wat volgt. Ook die spanning is terug te vinden in de antwoorden.

Deze vragen zijn niet onbesproken gebleven; enkele kaartjes benoemen ze uitdrukkelijk.

Maar de vraag op 2 oktober ging over wat iemand wilde veranderen, niet over de voorwaarden, offers en dilemma's daarvan. Een kort antwoord na een voorstelling laat bovendien niet zien wat iemand later nog dacht of op dat moment liever voor zichzelf hield.

Wat niet is opgeschreven, is dus niet vanzelfsprekend wat niet leeft. Misschien verdient één vraag daarom voorrang: wat is nog niet gehoord?

VERSCHILLENDE GENERATIES

Op 324 kaartjes is een leeftijd geregistreerd: van 12 tot 85 jaar. Verschillende generaties kwamen samen, niet in gelijke aantallen. De meeste geregistreerde leeftijden liggen tussen 40 en 69 jaar; de groep van 70 jaar en ouder is klein.

Wat bij het lezen opvalt: leeftijd is geen eenvoudige verklaring voor wat mensen bezighoudt. Vragen over vrijheid, verantwoordelijkheid, erkenning en de afstand tussen woorden en daden komen terug bij uiteenlopende leeftijden. Tegelijk kunnen mensen van dezelfde leeftijd heel anders denken. Dat biedt geen basis om uitspraken over hele generaties te doen. Wel een reden om nieuwsgierig te zijn naar wat mensen over leeftijdsgrenzen heen in elkaar herkennen.

EEN UITNODIGING OM VERDER TE LUISTEREN

Het Rapport van de Mens geeft geen laatste woord. De betekenis ontstaat ook in wat mensen met de vragen en inzichten doen: wat zij herkennen, betwisten of aanvullen. Juist andere ervaringen kunnen zichtbaar maken wat nog ontbreekt.

Aan de Kintsugi-tafel en tijdens ontmoetingen van het Instituut van de Mens worden inmiddels nieuwe antwoorden verzameld. Kintsugi, de Japanse kunst waarbij gebroken aardewerk met goud wordt hersteld, herinnert eraan dat breuken zichtbaar mogen blijven. Niet om verschillen glad te strijken, maar om te erkennen wat is gebeurd en te ontdekken wat samen opnieuw mogelijk wordt.

Dit rapport is één uiting van de tijdelijke, lerende infrastructuur van het Instituut. Een uitnodiging om verder te kijken, luisteren en vragen te stellen - en om inzichten te laten doorwerken in hoe mensen elkaar zien, samenwerken en besluiten nemen.

Wat blijft er voor jou nog onbesproken?
En wie of wat wordt nog niet gehoord?

– Instituut van de Mens

Wil jij meedoen aan een Kintsugi-tafel? Of wil je meer weten over het Instituut van de Mens?

Scan de QR of ga naar instituutvandemens.nl

vormgeving door Thomas Latcham